

UNELE PROBLEME PRIVIND CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA CÎMPULUNG

de GHEORGHE I. CANTACUZINO

Cercetarea arheologică a unui oraș care se numără printre cele mai vechi ale Țării Românești, fostă reședință voievodală, are în fața sa obiective de o deosebită importanță. Micul număr al izvoarelor scrise privind perioada de început a orașului Cîmpulung, sensibil anterioară anului 1300 înscris pe lespedea comitelui Laurentius, face să crească ponderea cercetărilor arheologice pentru cunoașterea unor aspecte deosebit de importante ale perioadei de constituire a statelor feudale românești, a unor probleme legate de începuturile unei așezări urbane cu o însemnătate economică aparte și de reședința voievodală aflată aici. Cu toate acestea cercetările arheologice de la Cîmpulung au fost mult timp departe de atenția pe care ar fi meritat-o, iar puținele care s-au efectuat au rămas în bună parte inedite. Săpăturile întreprinse în 1924 în interiorul bisericii domnești și la "Cloașter" au fost publicate destul de sumar¹, iar sondajele efectuate în 1957 la cel de al doilea obiectiv amintit² au fost restrânse. Au rămas nepublicate cercetările de la Bărăție³. Sondajele din alte puncte - cimitirele bisericilor Fundeni, Olari, Schei, Sf. Ilie, Valea, Bradul, Sf. Marina - sînt și ele numai în mică măsură publicate⁴.

Cercetările începute în 1975 la ansamblul din zona vechii curți domnești din Cîmpulung⁵, ansamblu cărui tradiția i-a alăturat în mod semnificativ numele legendar al întemeietorului Negru Vodă, au urmărit elucidarea unor probleme deosebit de importante privind cunoașterea vestigiilor vechii reședințe a primilor domni ai statului feudal de sine stătător de la sud de Carpați, a locului acesteia în cadrul vechiului centru urban de pe Rîul Tîrgului. În cinci campanii de săpături a fost acoperită o mare parte din suprafața disponibilă pentru cercetări⁶. Desfășurate în condițiile specifice săpăturilor din raza localităților, în care clădirile moderne se suprapun în mare parte resturilor vechilor construcții, cercetările efectuate au dus la descoperirea unora din componentele ansamblului vechii curți domnești și au putut clarifica probleme mult discutate de cronologie și topografie a vestigiilor din zona respectivă.

Săpăturile de pînă în prezent au putut contura evoluția locuirii în perimetrul vechii curți precum și aspectele transformărilor succesive ale construcțiilor de pe acest loc.

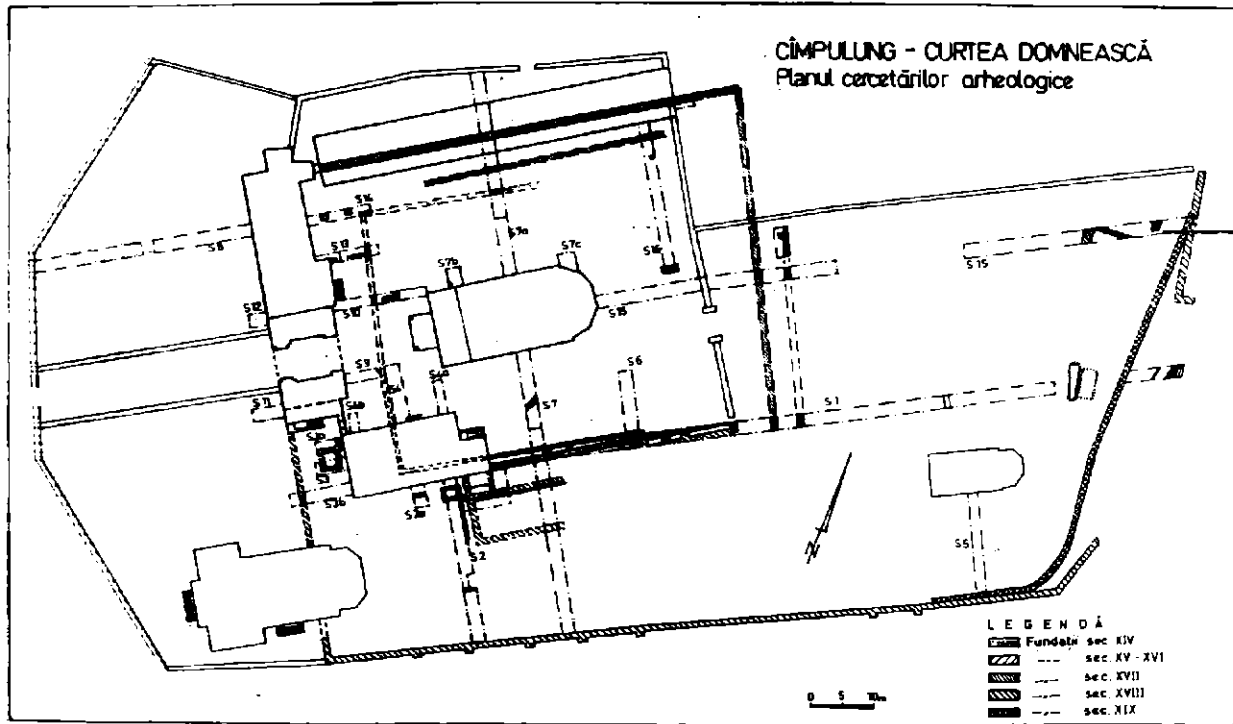
Lăsfînt la o parte urmele sporadice anterioare epocii feudale, cele mai vechi materiale arheologice medievale descoperite sînt legate de urme de locuire sesizate la vest de clădirile ansamblului, urme modeste cu puține fragmente ceramice care pot fi datate la sfîrșitul sec. al XIII-lea. Această locuire fși încetase existența înaintea momentului în care

aveau să fie ridicate primele construcții de zid. Poate fi legată de aceeași perioadă depunerea subțire, în care nu s-au găsit urme arheologice, anterioară primelor construcții din partea de nord-est a ansamblului.

Cercetarea vestigiilor vechii reședințe voievodale a constituit un obiectiv de prim ordin al lucrărilor. Săpăturile au arătat modul în care a fost transformată ctitoria lui Basarab I și Nicolae Alexandru, din care o parte a elevației a fost păstrată la refacerile succesive din sec. XVII și XIX, materialul de construcție fiind de fiecare dată refolosit⁷. Planul zidurilor exterioare ale primei biserici este așadar în cea mai mare parte același cu cel din etapele ulterioare, cu excepția părții din vest, mărită în lungime în sec. XVII cu 4,60 m. Pentru o definitivă clarificare a problemelor legate de planimetria edificiului din sec. XIV ar fi necesare cercetări în interior, care să verifice și să completeze săpăturile din 1924. În orice caz, proporțiile și caracterul impunător al acestei ctitorii, ridicată în întregime din blocuri de piatră fățuită - reprezentând la acea dată un unicat în arhitectura Țării Românești - reflecta prestigiul domniei în statul care de curând își afirmase independența. Edificiul era înconjurat la o distanță de 12-14 m de un zid din bolovani ale cărui urme au fost descoperite pe laturile de sud-vest și nord.

Săpăturile au dus de asemenea la descoperirea urmelor unei puternice fortificații care depășea cu mult zona în care era ridicată biserica, limitând întreaga parte de sud - mai expusă - a ansamblului, ale cărui laturi de vest și de est erau apărate natural. Este vorba de un val de pământ și bolovani întărit cu lemn, având lățimea de 8-8,80 m, mărginit la exterior de un șanț.

Calitățile deosebite ale lăcașului ctitorit de primii voievozi ai Țării Românești, elementele de fortificare ale întregului ansamblu, indică și existența unei reședințe de proporții corespunzătoare. Urmele acestora nu au fost încă descoperite. Cercetările au infirmat fără putință de îndoială unele ipoteze care căutau să atribuie vechii reședințe domnești elemente ale clădirii din partea de sud-vest a incintei⁸ sau să considere turnul de la intrare ca având un nucleu de o vechime deosebită⁹. La vest și la nord de biserică lipsesc urme de construcții din sec. XIV, cu excepția zidului împrejmuitor și a valului și șanțului mai sus menționate. Sînt în schimb semnificative descoperirile făcute în 1982 la est și nord-est de biserică. Două ziduri puternice - unul orientat de la est spre vest, celălalt de la nord la sud și surprins în mai multe puncte care îi indică o lungime ce depășește 25 m, precum și resturi de ziduri de proporții mai mici și de pavaj de piatră, toate databile în sec. XIV, au apărut la o distanță de circa 15 m și respectiv 25 m de lăcaș, în asociere cu materiale arheologice caracteristice sec. XIV. Planimetria construcțiilor din care aceste ziduri făceau parte este greu de descifrat în actualul stadiu al cercetărilor. Este posibil ca unele din ele să fi aparținut unei incinte diferite de zidul de împrejmuire al bisericii; resturile acestuia nu au fost de altfel descoperite și în părțile de est și nord-est. Urmele de construcții menționate și materialele arheologice din sec. XIV care au apărut aici

Planul cercetărilor arheologice de la Curtea Domnească, Cîmpulung.

În cantitatea cea mai mare arată că în această parte, apărată de altfel spre sud de valul cu șanț, se va fi aflat reședința domnească¹⁰. Din păcate însă o extindere spre nord-vest a cercetărilor este împiedicată de existența unor construcții moderne.

Săpăturile arheologice au scos la lumină și mărturii din perioada când Cîmpulungul nu mai constituia un loc de reședință domnească. Lucrările de construcție din sec. al XV-lea se reduc la amenajări modeste, precum și la umplerea albierii care apăra ansamblul în partea de vest, facilitându-se accesul spre biserică în jurul căreia aveau să fie înmormîntați în ultima parte a sec. al XIV-lea și în secolele următoare numeroși locuitori ai orașului.

Cercetările au adus date importante privind evoluția ulterioară a complexului arhitectural de pe locul fostei curți domnești, clarificându-se o serie de probleme asupra cărora părerile specialiștilor erau diferite. Numeroase sînt informațiile obținute asupra transformărilor deosebit de ample din timpul lui Matei Basarab. Acestea au avut loc la cîțiva ani după ce cutremurul din 1628 ruinasă vechile construcții¹¹. Datele stratigrafice permit presupunerea că în intervalul de timp scurs pînă la edificarea clădirilor ansamblului monastic care avea să fie întemeiat de Matei Basarab poate fi datat un interesant complex descoperit în apropierea bisericii, la 18 m spre est: o amenajare adîncită în pămînt la peste 1,70 m adîncime, cu diametrul de circa 2,50 m, mărginită de un perete din cărămizi legate cu pămînt. În interiorul ei se aflau, dispuse circular, grupuri de cărămizi suprapuse, mărginind un spațiu cu diametrul de 0,60 m. Numeroasele bucăți de malachit provenind de la prelucrarea cuprului prin turnare¹² arată că ne aflăm în fața resturilor unei instalații pentru prelucrarea aramei, descoperire care prezintă interes pentru cunoașterea vechilor tehnologii, vădînd totodată gradul de dezvoltare a meșteșugurilor în Cîmpulungul epocii.

Lucrările din timpul lui Matei Basarab au reprezentat o reconstruire și transformare totală a vechiului ansamblu. Ele au implicat o demolare a tuturor construcțiilor ruinate ale fostei curți și o masivă nivelare în zonele de sud și de sud-est, pînă la nivelul vechiului val de pămînt care cu această ocazie a fost dezafectat¹³. Biserica a fost refăcută în 1635 "pre același temei, cu aceleași pietre"¹⁴, păstrîndu-se temelii-le și prima asiză a elevației fostului lăcaș mărit numai spre vest. Toate celelalte construcții ale noului ansamblu au fost ridicate pe amplasamente diferite față de cele anterioare. Cercetările au dovedit că secolului al XVII-lea trebuie să-i fie atribuită casa din partea de sud-vest a ansamblului, ale cărei beciuri (care taie fostul zid împrejmuitor din sec. al XIV-lea, precum și morminte din sec. al XVI-lea) au fost construite probabil în 1635-1636, nivelul superior - care acoperă o suprafață puțin mai mare - fiind ridicat după un scurt interval, probabil pe la 1647-1648¹⁴. Din aceeași etapă datează și impunătorul turn clopotniță, ale cărui fundații taie unele morminte de la mijlocul sec. al XVI-lea¹⁶. Ansamblul monastic organizat în timpul lui Matei Basarab era limitat de corpuri de clădiri pe laturile de sud și de nord (au fost descoperite ziduri-

le acestora, resturi de pavaj de cărămizi sau ale unuia din stlpii ce mărginea un cerdac) și de zidul de incintă descoperit în săpături pe latura de est. Incinta acoperea o suprafață aproximativ rectangulară cu lungimea de circa 76 m și lățimea de circa 56 m.

În afara incintei, spre sud-est, se ridică bisericuța de lemn pe temelie de piatră a bolniței. Către est și nord-est se aflau clădirile hanului și prăvăliilor. Resturi ale unei construcții de mari proporții, probabil pe două niveluri, având ziduri groase tencuite și zugrăvite și ancadramente de piatră la uși și ferestre, au fost descoperite prin săpături și pot fi atribuite prăvăliilor și hanului mănăstirii, ridicate tot în timpul lui Matei Basarab și distruse în 1737¹⁷.

Săpăturile arheologice au adus precizări și asupra transformărilor ansamblului în cursul sec. al XVIII-lea, când, în diferite etape, a fost mărită și transformată casa egumenească din partea de sud-vest a incintei, a fost înălțată casa de la nord de turn, a fost ridicat - în 1712 - zidul de incintă care înconjură întregul ansamblu monastic precum și prăvăliile și hanul, a fost refăcută din zid, în 1718, bisericuța bolniței, au fost reconstruite pe amplasamente diferite corpurile de clădiri de pe laturile de sud și de nord, fiind ridicate și alte construcții, ulterior distruse. Diferitele transformări mai târzii au fost și ele sesizate prin săpăturile întreprinse.

După cum rezultă din cercetările efectuate până în prezent în zona fostei curți domnești din Cîmpulung, condițiile în care au fost descoperite urmele de locuire și materialele arheologice din sec. al XIII-lea nu îngăduie punerea lor în legătură cu vreun edificiu ridicat în perioada respectivă. În stadiul actual al cercetărilor construcțiile ridicate către sfârșitul primei jumătăți a sec. al XIV-lea ne apare ca fiind primele clădiri de zid din această zonă, care în acea vreme era situată spre marginea de sud-est a orașului. În atenția cercetărilor viitoare trebuie să rămână clarificarea problemelor ridicate de urmele de viețuire din sec. al XIII-lea existente în acest loc.

Cercetările arheologice întreprinse în decursul a cinci campanii, deși au acoperit, după cum am arătat, o mare parte din zona vechiului ansamblu de clădiri, nu au putut atinge totuși o suprafață însemnată din fosta incintă, pe care se ridică diferite clădiri ale Liceului "Dinicu Golescu". Această îngreunare și limitare a posibilităților săpăturilor tocmai într-un punct care prezintă un interes deosebit datorită urmelor descoperite în apropiere face foarte dificilă și clarificarea problemelor puse de vechea curte domnească. Rezultatele obținute ne arată că reședința voievodală va fi avut proporții destul de însemnate, asemenea lăcașului de cult din apropiere. Elementele de fortificare descoperite vin și ele în sprijinul acestei presupuneri¹⁸.

În viitor va trebui urmărită extinderea pe o arie mai mare a cercetărilor arheologice de la Cîmpulung. Sondaje și săpături arheologice efectuate în diferite puncte, cercetarea unor edificii - dintre care unele au caracteristici arhitectonice care atestă o mare vechime, altele pot conține elemente mai vechi - se impun pentru o mai bună cunoaștere a

vechiului oraș. În același timp, în atenția specialiștilor va trebui să se afle și urmărirea diferitelor săpături prilejuite de lucrările de construcții sau de alte lucrări edilitare, în vederea depistării urmelor arheologice pe care acestea le pot scoate la lumină.

Cercetarea și consemnarea unor astfel de vestigii poate completa simțitor informația datorată săpăturilor arheologice. Însemnătatea economică a orașului Cîmpulung, centru de seamă al producției meșteșugărești și al circulației mărfurilor, care încă înainte de sfârșitul sec. al XIII-lea atinsese un anumit grad de dezvoltare, trebuie desigur să se reflecte și în vestigii ale culturii materiale din acea vreme. Cercetările arheologice stăruitoare vor putea pune mai bine în lumină procesul de formare și dezvoltare a orașului, raportul între acesta și curtea domnească din cuprinsul său, locul Cîmpulungului în împrejurările istorice ale sec. al XIII-lea, în cadrul structurilor statale a căror dezvoltare a avut ca rezultat constituirea statului feudal de sine stătător Țara Românească.

NOTE

- 1 V. Drăghiceanu, în "B.O.R.", 82, 1964, nr. 3-4, p. 284 și urm.
- 2 I. Barnea și E. Lăzărescu, în Materiale și cercetări arheologice, VIII, 1962, p. 65-72.
- 3 Unele rezultate sînt cunoscute datorită lucrărilor de restaurare. Vezi St. Balș, în "Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare", 3, 1969, p. 7-26.
- 4 Săpături menționate de autorul lor, Flaminio Mîrțu, în Cîmpulung Mușcel ieri și azi, Cîmpulung, 1974, p. 35 (vezi și SCIV, tom 15, nr. 4, 1964, p. 566). Unele aspecte ale acestor săpături au fost atinse în articole apărute: în "Revista muzeelor", VII, 5, 1970, p. 436-437, privind biserica Valea; în volumul Din istoria luptei antiepidemice în România, București, 1972, p. 39-44 (biserica Sf. Gheorghe); în La numismatique - source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées. Travaux de la Commission Internationale de Numismatique présentées au XVe Congrès International des Sciences Historiques, Bucarest, 1980, București, 1982, p. 30-34, privind biserica Bradul.
- 5 Cercetările au fost efectuate de un colectiv compus din Gh. I. Cantacuzino (responsabil), Sp. Cristoceă, T. Mavrodin, Fl. Mîrțu (în 1975) St. Trîmbaciu. La lucrările din 1982 a participat și A. Băjan. Pentru rezultatele acestor săpături vezi rapoartele prezentate la sesiunile anuale din 1976, 1977, 1978, 1982 și 1983, precum și: Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristoceă, T. Mavrodin și St. Trîmbaciu, în Muzeul Cîmpulung Mușcel. Studii și comunicări, 1981, p. 23-29; Gh. I. Cantacuzino în SCIVA, tom. 32, nr. 1, 1981, p. 131-139; Gh. I. Cantacuzino și Victor Popa, în "Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă", XLVII, București, 1, 1978, p. 71-76; Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristoceă, St. Trîmbaciu, în Muzeul Cîmpulung Mușcel. Studii și comunicări, 2, 1982.

- 6 Săpăturile au constat dintr-o rețea de secțiuni în care axele longitudinale principale au fost trasate la intervale de circa 20 m. Secțiunile au fost mai numeroase în interiorul primei incinte a fostului ansamblu monastic precum și la sud-vest și la vest de acesta.
- 7 Vezi SCIVA, tom.32, nr.1, 1981, p.134 și urm., fig.4 și 5.
- 8 Posibilitatea unei datări a beciului în sec.XIV a fost sugerată de V. Drăghiceanu, op.cit., p.304-306; părerea unei etape de construcție a casei în sec.XIV-XV a fost susținută de Fl.Mfrțu, în BOR, 83, 1965, p.1036-1037.
- 9 V.Drăghiceanu, op.cit., p.285.
- 10 Trebuie să fie semnalate mai multe lintouri de piatră profilate, de factură gotică, descoperite la circa 15 m est de biserică într-o groapă de mari dimensiuni legată de lucrările de refacere din timpul lui Matei Basarab. Astfel de elemente s-au mai găsit încastrate în zidurile construcțiilor din această etapă, fiind aduse de la "Cloașterul" demolat din apropiere, ale cărui materiale au fost folosite în 1647, conform relatării lui Petru Bogdan Bakšić, la ridicarea turnului clopotniță: (Călători străini despre țările române, vol.V, București, 1973, p.265). Nu trebuie exclusivă eventualitatea ca lintourile la care ne referim să provină de la clădirile ruinate ale fostei reședințe domnești, demolată pentru a face loc construcțiilor ansamblului monastic.
- 11 Ruinarea bisericii este semnalată în hrisovul dat de Matei Basarab la 10 aprilie 1647 (Arh.St.Buc., mss. 204, f.76-80, reprodus de I.Răuțescu, Cîmpulung Muscel. Monografie istorică, Cîmpulung, 1941, p.78).
- 12 Analiza probelor recoltate în cursul săpăturilor din 1982 a fost efectuată în Laboratorul zonal de investigații al M.I.R.S.R. de fizicienii C.Colțoș și Gh.Niculescu.
- 13 Se poate interpreta ca referindu-se tocmai la aceste lucrări afirmația lui Bakšić, din 1640, că palisada din jurul mănăstirii "mai trebuie să se umple pe dinăuntru cu pământ, pentru că nu este gata" ("Călători străini, V, p.212).
- 14 Amănunte asupra refacerii bisericii începute în 1635, în hrisovul dat de Matei Basarab la 10 aprilie 1647 (vezi mai sus nota 10).
- 15 În legătură cu cercetarea acestei clădiri vezi Gh.I. Cantacuzino și Victor Popa, în "Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă", XLVII, București, 1978, nr.1, p.71-76.
- 16 Petru Bogdan Bakšić menționează construirea acestui turn în 1647 (Călători străini, V, p.265-266). Datele arheologice informă cu certitudine presupunerile asupra unui eventual nucleu anterior al turnului, care a fost ridicat din temelie în sec.XVII.
- 17 Vezi Gh.I.Cantacuzino, Sp.Cristoceea și St.Trfmbaciu, în Muzeul Cîmpulung Muscel. Studii și comunicări, 2, 1982, p.51-54.
- 18 Ar putea fi făcută o legătură între prezența acestor elemente de fortificare ce și-au continuat existența și după ce Cîmpulung a încetat să mai fie reședință domnească și menționarea "Cetății de la Cîmpulung", deosebită de oraș, în cunoscutul document de la Dan al II-lea, din 1431, (DRH, B, vol.I, București, 1966, nr.69).

QUELQUES PROBLÈMES CONCERNANT LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE CIMPULUNG

Résumé

Les fouilles archéologiques entreprises dans la zone de l'ancienne résidence princière de Câmpulung en 1975-1977 et 1981-1982 ont mis en évidence les proportions imposantes et les qualités architecturales de l'église fondée par Basarab I et Nicolae Alexandru, par laquelle était affirmé le prestige de l'autorité princière. On a découvert les traces d'une fortification - un vallum à fossé - et on a mis à jour des restes de murailles datant du XIVe siècle. Les fouilles ont élucidé des problèmes concernant l'évolution ultérieure de l'ensemble architectural, les transformations subies au XVIIe et XVIIIe siècles, précisant l'aspect et la datation des différentes constructions. On a obtenu aussi des renseignements sur l'activité artisanale (un atelier pour le fondage du cuivre) et commerciale dans la même zone.

À l'avenir les fouilles devront être concentrées dans la partie est et nord-est de l'ensemble, là où des vestiges du XIVe siècle ont été découverts. Les recherches devront être étendues aussi à d'autres zones de Câmpulung, pour pouvoir découvrir des vestiges concernant les commencements et le développement de la ville au XIIIe siècle.

LÉGENDE DE LA FIGURE

Le plan des recherches archéologiques de "Curtea Domneasă"
(La Cour princière), Cîmpulung.